

Hver onsdag skriver norske forfattere og litteraturvitere om utvalgte forfattere og bøker.

God BOK

Han døde i fred

JUSTISMORD: Fredrik Fasting Torgersen ble født 1. oktober 1934 og døde 18. juni 2015. Han ble dømt til livsvarig fengsel for drapet på Rigmor Johnsen i desember 1957, og satt inne til januar 1974. Torgersen har alltid fastholdt at han var uskyldig. Dommen er fremdeles omstridt, og rett før han døde ble det reist krav om å ta opp saken igjen av advokatene Cato Schjøtz og Pål W. Lorentzen. I et minneord i denne avisa skrev Fredrik S. Heffermehl at «Fredrik Fasting Torgersen døde i trygg forvisning, med ro og full tillit til at han en gang vil bli frifunnet».

På sitt beste kan politisk teater reise debatt og snu opinionene

Et skjellsettende

Helge Reistad
ESSAY

Jens Bjørneboe
«Tilfellet Torgersen»
Pax forlag (1973)

Endelig skulle min ungdoms drøm bli til virkelighet. Vi skulle danne vår egen teatergruppe. Noen tidligere studenter ved Romerike Folkehøgskole spurte om jeg ville være med og lede arbeidet. Med studenter fra andre kull ble vi åtte skuespillere til sammen.

Jeg sa opp jobben for å arbeide heltid som teaterpedagogisk ansvarlig for gruppen som vi kalte Musidra, en enkel forkortning for Musikkdrama. Tidlig på høsten 1971 hadde vi vår første øvingsdag på Hamna Ungdomsklubb i Professor Dahls gate i Oslo. Tanken var å drive med eksperimenterende musikkdra-

«Plutselig fikk jeg øye på politihunden som lå på vakt med snuten rettet mot Torgersen»

matikk. Vi søkte freidig kommunen og andre offentlige organer om penger, men fikk etter mange purringer bare noen tusen kroner. Høsten 1971 presenterte vi våre musikkdramatiske «étyder» i forestillingen «Vi kommer og vi går».

Under en pause i arbeidet ble to av gruppens medlemmer, Geir Otnes og Per Skjølsvik, oppmerksom på en avisartikkel om livstidsfangen Fredrik Fasting

Torgersen, som hadde blitt holdt på isolat i flere uker etter angivelig å ha truet en fengselsbetjent med kniv, bundet ham og skåret ham opp i ansiktet. Ut fra artikkelen ante vi at fangen var i ferd med å bukke under på grunn av behandlingen i fengslet. «Dette her burde det gjøres noe med», ble det sagt.

Så en dag byttet vi ut teaterøving med besøk i rettslokalet i Grubbegata. Jeg ble sjokkert. Mannen som var anklaget for drapsforsøk førte sin egen sak. Torgersen satt med sakspapirene sine på bordet foran dommer og statsadvokat, og begynte sitt prosedyreinnlegg. Han ble bryskt bedt om å reise seg. Da så jeg at han hadde jernlenker fra ankene til håndleddene. De var så korte at han ble stående foroverbøyd i sin slitte dress og måtte kikke skrått opp på statsadvokaten som stod stram og strunk i sin svarte kappe. Det var noe fornedrende i situasjonen. Men det ble verre, for plutselig fikk jeg øye på politihunden som lå løs, stille, på vakt med snuten rettet mot Torgersen. En «krigskledd» politimann satt klar til å gripe hunden ordre om å angripe. Jeg har aldri opplevd noe lignende.

Vi begynte å undersøke forhistorien og grave i avisarkiver. Vi kontaktet NRK for å lage et debattprogram og ble møtt med interesse av Jon Slettbakk i

Opplysningsavdelingen. Arbeidet antok etter hvert slike dimensjoner at vi ble nødt til å ta kontakt med en profesjonell dramatiker. Jeg kontaktet forfatteren Jens Bjørneboe, som sa han ville hjelpe meg med å lage et slikt debattspill. Han trodde, som alle andre avislesere, at Fredrik Fasting Torgersen var skyldig i voldtekt og drap, men ble under arbeidet overbevist om at fangen var uskyldig dømt. Etter omfattende undersøkel-

ser ble et synopsis godtatt av Opplysningsavdelingen. Prosjektet ble imidlertid stoppet av NRKs juridiske avdeling. Hvorfor? Kritikken av rettsvesenet var tydeligvis brennbart stoff for juristene i 1971. Etter avslaget ville det ha vært naturlig å stanse hele prosjektet, men det var kommet fram så mye interessant i forundersøkelsene at gruppen fikk blod på tann.

Torgersen ble for øvrig frikjent for drapsforsøk på fengselsbetjenten. Han ble også frifunnet for å ha brukt kniven som stikkvåpen, men dømt for legemsfornærmelse og for å ha truet betjenten. Soningsforholdene vekket også vår interesse: Torgersen hadde i flere år vært isolert, delvis på isolat i flere uker, og delvis på enecelle. Han fikk ikke lenger ha kontakt med andre medfanger.

Aftenposten nektet oss innsyn i arkivmaterialet. Men sammen med Bjørneboe fortsatte vi undersøkelsene i andre arkiver, på Universitetsbiblioteket, samtaler med rettsreferenter, advokater og tidligere vitner. Torgersen selv ble intervjuet ved at hans forsvarsadvokat smuglet inn min lille båndopptaker og foretok et intervju på enecella. Deler av dette intervjuet ble brukt som et forspill mens publikum kom inn i salen da teaterstykket «Tilfellet Torgersen» ble satt opp. Jens Bjørneboe skrev et større skuespill på tre til fire timer, som jeg senere konsentrerte til en times debattheater, med etterfølgende paneldebatter og diskusjoner.

Alt dette satte norsk rettsvesen på ende i over et år. Da vi startet arbeidet i 1971, satt Torgersen på enecelle og fryktet for sitt liv. Da den siste forestillingen i 1973 var ferdigspilt, hadde saken vært reist i Stortinget etter å ha vært på avisenes forsider et helt år, og Torgersen var ute av fengsel.

For teatergruppen ble oppsetningen en voldsom belastning, og det utvidede teaterprosjektet ble kalt «Helge Reistads teatergruppe» i tilfelle vi ble stoppet av myndighetene. Ikke bare var research og adaptering tidkrevende. I tillegg kom det psykiske presset ved å arbeide med et

såpass betent materiale. Vi jobbet døgnet rundt, uten annen tilfredsstillelse enn å vite at vi gjorde et godt og nyttig arbeid.

«Tilfellet Torgersen» ble et eksempel på hvordan teater og samfunn kan gripe inn i hverandre. Teaterstykket henter sitt stoff fra den nære historie, og bringer det til scenen i en fortettet, dramatisk form. Og forestillingen påvirker virkeligheten: Publikum blir engasjert i problemstillingene, stykket er med på å påvirke folkeopinionen.

Fra undergrunnen

DEBATT: «Tilfellet Torgersen» begynte som et arbeid av noen få brennende teatersjeler i utkanten av offentligheten. Etter hvert som arbeidet fortsatte og avisoppslagene ble flere, vokste både debatten og teatersalene seg større og større. Kampen mot et rettssystem som sviktet har opptatt mange over flere tiår. Under feiringen av Torgersens 80-årsdag på Litteraturhuset i Oslo i oktober i fjor var salen fylt til trengsel av advokater, forfattere, fageksperter og andre, som ønsket debatten om rettssikkerhet opp i lyset.

Mellom permene

Da forfatteren Jens Bjørneboe utga skuespillet «Tilfellet Torgersen» i 1973, året før han slapp ut, ble det den første store justismordpåstanden i en serie som skulle komme til å prege store deler av norsk justisdebatt i de neste tiårene. Saken ble søkt gjenopptatt og avvist fem ganger. Ingen av avslagene svekket Torgersens sak blant hans støttespillere.

Anders Giæver i VG, 19. juni 2015

en. Helge Reistad om arbeidet med «Tilfellet Torgersen».

de teaterstykket

GRAVENDE TEATER: «Tilfellet Torgersen» var nyskapende teater og vakte stor debatt. Her fra oppsetningen på Henie Onstad Kunstsenter våren 1973. Scenen viser retten på befarings med et vitne i Skippergata 6B – eller var det 9, snudd på hodet? **FOTO: FRITS SOLVANG**

Dette igjen førte til at Torgersen ikke ble glemt, hans sak kom fram i lyset og dannet grunnlaget for en debatt om rettssikkerhet, om vold og overgrep i lukkede systemer som fengsler og psykiatriske institusjoner, og avisenes rolle i å forhåndsdomme mennesker uten at de er dømt ved lov og dom. Dette er en debatt som vil være aktuell i Norge i lang tid fremover.

I sakens anledning ble den såkalte Torgersen-komiteen dannet. Den besto av Peder Furubotten, Erna Nystein, Jens Bjørneboe, Sverre Wold og undertegnede. Komiteen utarbeidet en betenkning som ble sendt til alle stortingsrepresentanter, og som førte til at saken ble tatt opp i Stortinget. Torgersen-komiteen sto også bak en større underskriftskampanje.

Temaet stilte store krav til nøyaktighet og underbygging av teksten, likevel ble «Tilfellet Torgersen» nyskapende. Det ble brukt film som innledning til forestillingen, lydbilder med autentiske opptak fra isolat på Ullersmo, lysbilder med autentiske avisoverskrifter fra den første rettssaken, «sort teater» med absurd/barokke framstillingsmåter, samt talekor med

medlemmene av teatergruppen spredd rundt, foran, bak og på siden av publikum. Scenene fra rettssalen ble for det meste spilt i en realistisk stil, med unntak av den aller første rettssaken som ble tolket og spilt som en farse.

Siden stykket var et klart debattinnlegg, var det viktig at publikum kunne debattere innholdet etter forestillingene. Polititjenestemenn, advokater, tidligere innsatte og andre ble spesielt innbudt til å delta i diskusjonene. Advokater som Fritjof Feydt, Tor Erling Staff, Alf Nordhus, Olav Hestenes, Johan Hjort og andre engasjerte seg ivrig i saken. Det samme gjorde professor Nils Christie i Arbeiderbladet 12. mars 1973, sitert her:

«Jeg plages av en tvil som er sådd i Torgersen-saken, og er glad for at dyktige advokater er i gang med å utrydde den», sa professor Nils Christie under en paneldebatt i Studentersamfunnet natt til lørdag etter at «Tilfellet Torgersen» var oppført i Chateau Neuf for overfylt hus. Å få ryddet bort den tvilen er en nasjonal mentalhygiene vi bør ha råd til, så hvorfor ikke gjøre et raust forsøk på å få tvilen vekk en gang for alle?», sa Christie.

«Tilfellet Torgersen» ble spilt 25 ganger for fulle hus våren 1973 i Club 7, på Chateau Neuf og Henie Onstad Kunstsenter på Høvikodden, samt på turné til Bergen og Trondheim, og vakte heftig debatt. Saken ble til slutt tatt opp i Stortinget. 29. januar 1974 ble Torgersen sluppet fri etter 16 år og 2 måneder i fengsel, hvorav flere år i enecelle.

Under arbeidet var det ikke midler til lønnsutgifter, og Jens Bjørneboe fikk aldri betalt honorar for det store arbeidet han gjorde. Samarbeidet viste seg å være inspirerende og givende på alle måter, unntatt på det økonomiske plan. Hverken før eller senere har Musidra turt å gå løs på et så omfattende prosjekt. Men dersom et teaters oppgave er å speile sin samtid, gjorde denne oppsetningen det til gagns.

Helge Reistad, fotograf, forfatter, førsteamanuensis
helgereistad@me.com